

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-316-2-16>

УДК 911.76338.48

Людмила ДЕМИДЧУК

Львівський торговельно-економічний університет

<https://orcid.org/0000-0001-8718-0996>

e-mail: ludalv.ua@gmail.com

ВИРОБИ НАРОДНИХ ХУДОЖНІХ ПРОМИСЛІВ І СУВЕНІРНА ПРОДУКЦІЯ ЯК СКЛАДОВІ РИНКУ ЛОКАЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА, РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ ТА СФЕРИ ГОСТИННОСТІ

У статті проаналізовано проблеми ринку виробів народних художніх промислів і сувенірної продукції, оскільки за час дослідження ринкової економіки дуже мало уваги було приділено цим локальним ринкам. Незважаючи на те, що саме ці ринки мають одне з вирішальних значень у доведенні товарів та послуг глобальних та національних ринків до кінцевого споживача – їх дослідження було нівельовано у вирішенні суто регіональних проблем. У той самий час на локальних ринках вирішується переважна більшість проблем, які тісно пов'язані з задоволенням повсякденних потреб людини. Вироби народних художніх промислів регіону можуть бути використані для створення брендів території, що позитивно позначиться на іміджі регіону загалом, тобто за суттю є локальним товаром (продукцією), що виготовляється з місцевих (здебільшого природних матеріалів) переважно ручним способом і реалізується, як правило, на території визначеного географічного регіону. Їх виготовлення характеризується дрібносерійним виробництвом, відсутністю складного та енергоємного обладнання, а також тим, що мала серія або кожен виріб та послуга мають особливості індивідуального виготовлення, властиві майстру чи ремісничому колективу.

Ключові слова: локальний споживчий ринок, локальний товар споживчого призначення, виріб народних художніх промислів, сувенір, сувенірна продукція.

Liudmyla DEMYDCHUK

Live University of Trade and Economics

HANDICRAFTS AND SOUVENIRS AS COMPONENTS OF THE LOCAL PRODUCTION, RETAIL AND HOSPITALITY MARKETS

The article analyzes the problems of the market of handicrafts and souvenir products, since very little attention was paid to these local markets during the study of the market economy. Despite the fact that these markets have one of the decisive values in bringing goods and services of global and national markets to the final consumer - their research has been leveled in the solution of purely regional problems. At the same time, local markets solve the vast majority of problems that are closely related to the satisfaction of everyday human needs.

The relevance of the problem of local markets lies in the fact that very little attention has been paid to local markets during the entire period of market economy research. In the Carpathian region of Western Ukraine, due to many circumstances and the specifics of the geographical natural environment, a specific way of life and methods of household management were formed over the centuries, an essentially unique culture and artistic traditions were preserved, which were embodied in the development of folk arts and crafts.

In Ukraine, folk arts and crafts are an integral part of national culture, which has absorbed the characteristics of individual ethnographic regions. They create a peculiar specificity in the tourism industry, in particular, such a type as industrial tourism. A characteristic feature of industrial tourism of folk crafts is the need to create a systematized list (cadastre) of its objects, which is necessary for the development of a tourist passport of the route. The products of folk arts and crafts of the region can be used to create brands of the territory, which will have a positive effect on the image of the region in general, that is, in essence, it is a local product (product), which is made from local (mostly natural) materials mainly by hand and is sold, as a rule, on territory of a defined geographical region.

Keywords: local consumer market, local consumer goods, product of folk artistic crafts, souvenir, souvenir products.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

В епоху розвитку глобалізації питання збереження національних особливостей постає особливо гостро. Особливою формою матеріального вираження унікальної культурно-історичної спадщини є народні художні промисли (далі – НХП) [1]. Незважаючи на наявний історичний досвід, жодної думки серед наукової спільноти щодо сутності НХП не існує. У Концепції Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 р., наприклад, говориться, що промисли – це універсальна цінність, що є важливою частиною культурної спадщини народу України та ресурсом для розвитку культури та освіти в країні [2]. Ця стратегія ґрунтується на визнанні НХП як найважливішого інструменту розвитку сучасної вітчизняної культури, основою етнокультурної самоідентифікації та активізації творчого потенціалу народів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Одночасно НХП вважається галуззю промисловості, яку іноді називають «художньою промисловістю». Підприємства галузі представлені у кількох категоріях [3]:

а) підприємства, розташовані у так званому «традиційному середовищі побутування промислу», тобто на території, в межах якої історично склався та розвивається відповідно до самобутніх традицій промисел, існує його соціально-побутова інфраструктура і наявні необхідні сировинні ресурси (наприклад, виробли з глини, берести, дерева, текстилю тощо);

б) підприємства, пов'язані із заводським способом виробництва історично (наприклад, виробли з кришталю, фарфору тощо). Індивідуальні майстри, які виготовляють виробли самостійно, також можуть бути віднесені до цієї категорії. При цьому НХП можна охарактеризувати як «вид творчості, здатний стати джерелом формування морально-етичних норм, а також реалізувати виховну та пізнавальну функцію; особлива форма матеріального виробництва унікальних предметів з використанням висококваліфікованої ручної праці з метою подальшої реалізації та отримання прибутку» [4].

В даний час на території Закарпаття існує до десятка видів виробництв народних художніх промислів, основним з яких є ткацтво та валяння, художня обробка дерева та інших рослинних матеріалів. Частки її та інших видів виробництв у загальному обсязі продукції представлені на рис. 1. Чисельність працюючих у всіх організаціях, що виробляють виробли народних художніх промислів, близько 1,5 тис. чол. Крім того, понад 500 майстрів працюють поза організаціями – вдома як індивідуальні підприємці.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Тобто це сфера промислового виробництва, проте заснована вона на застосуванні творчої, переважно ручної праці художників і майстрів. Внаслідок цього оплата та нарахування на неї становлять переважну частину собівартості виробництва виробів НХП. Виробли народних промислів несуть у собі відбиток національного колориту і є частиною культури, що впливає формування іміджу як окремих регіонів та й у цілому. Організації НХП та індивідуальні майстри не просто займаються економічною діяльністю, але є зберігачами унікальних технологій виробництва та традицій, що допомагають підтримувати рівень соціально-культурного розвитку.

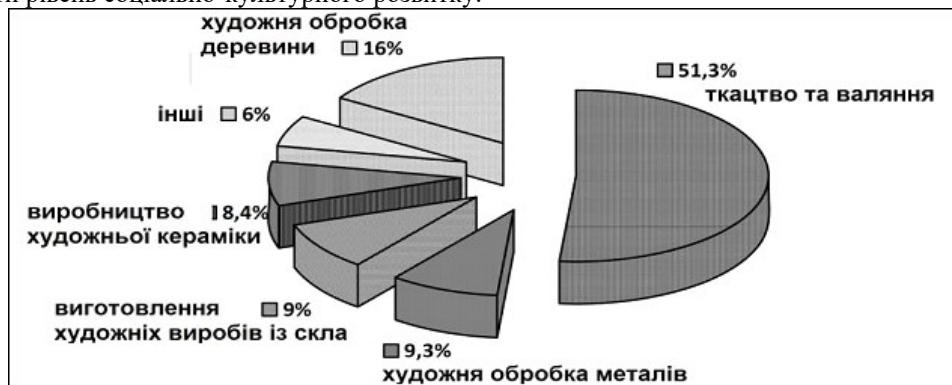

Рис. 1. Структура видів виробництва виробів народних художніх промислів Закарпаття

Джерело: складено за [5]

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз перспектив розвитку ринку виробів художніх промислів і сувенірної продукції в Україні як складової ринку локального виробництва, роздрібної торгівлі та сфери гостинності.

Виклад основного матеріалу

Використання сувенірної продукції та виробів НХП у туризмі, дає підставу розглядати їх як важливий елемент іміджу країни або регіону за рахунок поєднання колориту певної території, де їх виготовлено та придбано, з психологічними емоціями під час та опісля придбання, використання в побуті за утилітарним призначенням. Асортимент такої продукції, виготовленої кустарними, різними за потужностями промисловими виробниками, досить широкий. Загальне групування всієї сукупності цих виробів наведено на рис. 2.

До сувенірів відносять виробли з чітко визначеними ознаками – оригінальні, художньо оформлені у традиційному для місцевості стилі, що відображають національні чи місцеві особливості, видатні події, пам'ятні дати, досягнення науки і техніки, культури, мистецтва тощо. Значна частина сувенірів є продукцією народних художніх промислів, художньої промисловості. Народні художні промисли – одна з історично зумовлених організаційних форм народного декоративно-прикладного мистецтва, яка являє собою товарне виготовлення художніх виробів за обов'язкового застосування творчої ручної праці в товарних сегментах сувенірно-мистецького ринку (корпоративні, подійні, культурно-пізнавального характеру, подарункові, оригінальні, утилітарного призначення тощо).

Незважаючи на те, що історично НХП виникли як ремесло, на даний момент варто розділити це поняття. Так, реміснична діяльність – це вид виробничої підприємницької діяльності, спрямованої на виробництво товарів та послуг, зокрема, за індивідуальними замовленнями, невеликими серіями і

конкретними запитами, задоволення утилітарних, естетичних та інших потреб громадян чи господарюючих суб'єктів. Ремесло характеризується дрібносерійним виробництвом товарів та послуг, відсутністю складного та енергоємного обладнання, а також тим, що мала серія або кожен виріб та послуга мають особливості індивідуального виготовлення, властиві майстру чи ремісничому колективу.

НХП здавалося б і є ремісничою діяльністю. Дійсно, у цих сфер практично одні й самі місця традиційного побутування, перелік видів виробництв, груп виробів та професій, проте вироби НХП завжди мають художню цінність (на відміну продукції майстрів-ремісників). Якщо естетичний аспект підвищується у процесі розвитку ремісничої (або промислової) діяльності, і така продукція набуває все більших художніх властивостей, зберігаючи при цьому утилітарну функцію, такі промисли називаються художніми. Їх виробництво передбачає певну технологію виготовлення із застосуванням творчого варіювання типових зразків відповідно до сформованих традицій даного промислу на даній території.

Вироби НХП регіону можуть бути використані для створення брендів території, що позитивно позначиться на іміджі регіону загалом, тобто, за суттю є локальним товаром (продукцією), що виготовляється з місцевих (здебільшого природних матеріалів) переважно ручним способом і реалізується, як правило, на території визначеного географічного регіону. Їх виготовлення характеризується дрібносерійним виробництвом, відсутністю складного та енергоємного обладнання, а також тим, що мала серія або кожен виріб та послуга мають особливості індивідуального виготовлення, властиві майстру чи ремісничому колективу.

Ознаки класифікації	Види продукції
За тематикою	івент-сувеніри, що символізують фестивалі, свята, події; сувеніри, виготовлені за етнозвичаями; сувеніри, присвячені видатним особистостям краю; сувеніри, пов'язані з певним місцем, що відображають природу, національні та місцеві особливості; сувеніри, пов'язані з якою-небудь датою або подією
За способом використання	декоративно-прикладні, декоративно-утилітарні та власне сувеніри
За видом обробки	з художнім розписом, інкрустацією, вишивкою, гравіюванням, карбуванням, філігранню та ін.
За кількістю виробництва	масові, серійні, штучні, авторські вироби
За ціновою категорією	дешеві, недорогі, дорогі
За образним рішенням	у вигляді брелків, аксесуарів, предметів побуту тощо
За ресурсами	матеріальні, духовні; етнічні
За переважачим матеріалом виробу	сувеніри з дерева різних порід, кори, лози; сувеніри з паперу, картону, пап'є-маше; сувеніри з кераміки; сувеніри з каменю та бурштину; сувеніри зі скла; сувеніри з металу; сувеніри із пластмаси; сувеніри з гуми й каучуку; сувеніри із шкірозамінника, шкіри та хутра; сувеніри з ниток, тканин, пряжі; сувеніри з кістки, рогів, перламутру; комбіновані сувеніри, виготовлені з декількох матеріалів
За промислово-галузевою приналежністю	сувеніри народних художніх промислів; сувеніри художніх промислів; сувеніри легкої промисловості; сувеніри поліграфічної промисловості; сувеніри харчової промисловості; сувеніри кондитерської промисловості; сувеніри тютюнової промисловості; сувеніри лікєро-горілчаної промисловості; сувеніри інших галузей
За місцем виготовлення	петриківський розпис, косівські вироби, опішнянська іграшка та ін.

Рис. 2. Класифікація сувенірної продукції та виробів НХП

Джерело: упорядковано за [4, 7]

Важливим є те, що розвиток галузі НХП може бути одним із факторів економічного зростання та покращення якості життя на сільських територіях (рис. 3).

Рис. 3. Чинники економічного зростання регіону виробництва НХП

Джерело: власна розробка

Тобто НХП можуть стати природними стійкими точками зростання не тільки сільськогосподарських територій, а й малих міст. В цілому, промисли сприяють «добудові» регіональної економіки та окремих її

сегментів до необхідного рівня, за рахунок забезпечення додаткової альтернативної зайнятості та самозайнятості населення, підвищення рівня життя та зниження соціальної напруги. Це особливо актуально для суспільних утворень, де підприємства НХП є містоутворюючими.

Галузь НХП може позитивно вплинути на розвиток регіону, якщо розглядати її не тільки з позиції виробництва, але також як туристичний об'єкт сфери гостинності. Відомо, що одним із інструментів покращення іміджу території та підвищення її конкурентоспроможності є декларування пам'яток (наприклад, історичних подій, що відбулися в даному регіоні, відомих особистостей, природних ресурсів тощо).

Галузь сфери гостинності в даний час однією з таких, які розвиваються найбільш динамічно, а за своїм внеском у світову економіку ринок туристичних послуг можна порівняти тільки з сировинним ринком. При цьому зростання загального обсягу вартості реалізованих населенню турпакетів перевищує 35% [6], а обсяг прибутку, отриманого від культурного туризму близько 25%, і за прогнозами експертів тенденції його розвитку лише зростатимуть [7].

Не слід забувати, що особливу роль тут може зіграти продукція НХП, яка є чудовими сувенірами. Реалізація виробів НХП може здійснюватися як біля самого місця виробництва. Сувенірний ринок регіону має бути заснований на výroбах промислів та іншої місцевої продукції. При цьому туристи, які купують такі товари, отримують не просто сувеніри. Вироби НХП стають нерозривно пов'язаними з уявленням про самобутню культуру регіону, традиціями та способом життя населення, з отриманими тут враженнями. Вироби НХП, що виступають як сувеніри, можуть бути використані для створення психосемантичних зв'язків, стійких асоціацій, на основі яких може бути заснована робота з побудови регіонального бренду товарної продукції та території.

Проте сфера НХП переживає зараз не найкращі часи. З 1990 року в Україні було закрито понад 100 підприємств НХП по всій країні [8], протягом останніх 5 років 15 суб'єктів України припинили випуск виробів промислів [9]. А на підприємствах, що залишилися, середня чисельність працівників і обсяг виробництва скоротилися більш ніж у 15 разів. Негативні тенденції зберігаються і зараз: скорочення обсягів виробництва у порівнянних цінах становить 13-15% на рік, а кожне друге підприємство є збитковим чи низькорентабельним.

У цьому найбільші побоювання викликає навіть падіння економічних показників роботи окремих підприємств, а втрата унікальних виробництв, втрата технологічних секретів, переривання ланцюга наступності поколінь народних майстрів. Для стабільного розвитку НХП необхідним є як вплив на механізми саморегуляції бізнес-процесів, так і активна державна підтримка у популяризації продукції галузі НХП. Вироби НХП не є товарами першої необхідності, тобто само населення регіону неспроможне породити стабільний попит такі товари. Саме тому підтримка цієї галузі, що виражається у т. ч. у пропагуванні її цінності та значущості, має носити системний та постійний характер (банківські, донорські та державні програми).

Організації та індивідуальні майстри НХП при об'єктивно невисокій рентабельності їхньої діяльності часто просто не мають можливості налагодити належним чином збутову, маркетингову, торговельну та просвітницьку діяльність. Залучення державних інститутів стає необхідним у зв'язку з неможливістю задовольнити потреби та мобілізувати необхідні ресурси для підтримки галузі, оскільки її ефективне функціонування без підтримки з боку держави перебуває під питанням.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Перспектива розвитку художніх промислів в Україні є. І серед основних шляхів та засобів розв'язання проблем виокремлюємо наступні:

- надання державної підтримки суб'єктам підприємницької діяльності в галузі народного мистецтва та художніх промислів;
- відновлення матеріально-технічної бази підприємств народних художніх промислів, оснащення їх новітніми технологіями виробництва та будівництво нових;
- формування сучасної національної індустрії виробництва традиційної художньої продукції;
- створення правових умов для соціального захисту майстрів народного мистецтва та художніх промислів;
- підтримка та розвиток народних художніх промислів на селі;
- реалізація комплексу освітніх, культурно-мистецьких програм і проектів у сфері традиційної художньої культури;
- залучення туристичних фірм для популяризації і реклами творів народних художніх промислів.

Як наслідок перерахованого вище, можна відзначити підвищення бази оподаткування, а значить і збільшення доходів регіону. Зрештою, важливу роль відіграє підтримка та розвиток культурних традицій та самобутності регіону, що підвищує його привабливість для туристичного потоку. Загалом розвиток НХП у регіоні сприяє підвищенню рівня популярності та створенню іміджу території, що є важливою передумовою покращення її інвестиційної привабливості та економічного зростання надалі.

Література

1. Поливач К. А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України. К. : Інститут географії НАН України, 2012. 208 с.
2. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року. № 638-р від 01.08.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-2013-%D1%80#Text>.
3. Сауляк Б. Народні промисли та ремесла українців як складова креативних індустрій. Народна творчість та етнологія. 2019. № 4. С. 95–100.
4. Мегела М., Сологуб-Коцан Т. Ремесла та промисли Закарпаття : путівник. Ужгород : Вид-во О. Гаркуші, 2019. 36 с.
5. Ткачук І. Г., Крпельницька С. О., Петруняк А. Д. Кластер народних художніх промислів «Сузір'я»: методика, коментар, поради. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2009. 272 с.
6. Говдя Д. Локальний ритейл набирає «вес». Бизнес. URL: <https://biz.liga.net/all/prodovolstvie/article/lokalnyy-riteyl-nabiraet-ves>.
7. Яковенко Н. В. Народні художні промисли як особливий бренд культурного туризму депресивного регіону. Сучасні проблеми сервісу та туризму. 2015. Т. 9. № 4. С. 62–71.
8. Смакоуз А. М., Яременко А. Г., Ковальов Б. Л., Кубатко О. В. Трансформації туристичної галузі як наслідок COVID-19. Вісник СумДУ. Серія «Економіка». 2021. № 1. С. 17–21.
9. Концепція Державної цільової національно-культурної програми розвитку народних художніх промислів на 2022-2025 р. Розпорядження Кабінету України. № 677-р від 15.12.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1677-2021-%D1%80>.

References

1. Polyvach K. A. Kulturna spadshchyna ta yii vplyv na rozvytok rehioniv Ukrainy. K. : Instytut heohrafiy NAN Ukrainy, 2012. 208 s.
2. Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2022 roku. № 638-r vid 01.08.2017 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-2013-%D1%80#Text>.
3. Sauliak B. Narodni promysly ta remesla ukraintsiv yak skladova kreatyvnykh industrii. Narodna tvorchist ta etnolohiia. 2019. № 4. S. 95–100.
4. Mehela M., Solohub-Kotsan T. Remesla ta promysly Zakarpattia : putivnyk. Uzhhorod : Vyd-vo O. Harkushi, 2019. 36 s.
5. Tkachuk I. H., Kropelnytska S. O., Petruniak A. D. Klaster narodnykh khudozhnikh promysliv «Suziria»: metodyka, komentar, porady. Ivano-Frankivsk : Tipovit, 2009. 272 s.
6. Govdja D. Lokal'nyj ritejl nabiraet «ves». Biznes. URL: <https://biz.liga.net/all/prodovolstvie/article/lokalnyy-riteyl-nabiraet-ves>.
7. Iakovenko N. V. Narodni khudozhni promysly yak osoblyvyi brend kulturnoho turyzmu depresyvnogo rehionu. Suchasni problemy servisu ta turyzmu. 2015. T. 9. № 4. S. 62–71.
8. Smakouz A. M., Yaremenko A. H., Kovalov B. L., Kubatko O. V. Transformatsii turystychnoi haluzi yak naslidok COVID-19. Visnyk SumDU. Serii «Ekonomika». 2021. № 1. S. 17–21.
9. Kontseptsiia Derzhavnoi tsilovoi natsionalno-kulturnoi prohramy rozvytku narodnykh khudozhnikh promysliv na 2022-2025 r. Rozporiadzhennia Kabinetu Ukrainy. № 677-r vid 15.12.2021 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1677-2021-%D1%80>.